
EL PROJECTE *MAGRANA* I LA LITERATURA HÍBRIDA A L'ENSENYAMENT SECUNDARI

SÍLVIA CABALLERIA FERRER
scaballeria@santmiquelssants.cat
Col·legi Sant Miquel dels Sants, Vic

CARME CODINA CONTIJOCH
ccodina@santmiquelssants.cat
Col·legi Sant Miquel dels Sants, Vic

Resum: En una era de globalització, en la qual les llengües dominants es van apoderant dels mitjans de comunicació, és important preservar, potenciar i donar a conèixer la nostra llengua i la nostra literatura. L'escola té l'obligació de col·laborar en aquest procés tot acostant la nostra cultura i els nostres clàssics de la literatura als alumnes i crear, així, un imaginari potent, un bagatge ideològic i humanístic propi. Aquesta proposta didàctica es realitza a partir de la lectura de clàssics de la literatura catalana i universal i de la realització posterior de treballs de creació artística, literària o tecnològica, que es comparteixen a la xarxa. Literatura híbrida, que usa noves estratègies de creació com la imatge, la plàstica o la música, i transmèdia, com a forma narrativa que combina diferents llenguatges, mitjans i plataformes, són els dos conceptes que serveixen com a base teòrica per a la metodologia del Projecte Magrana.

Paraules clau: educació, tecnologia, literatura, clàssics, hibridació, transmèdia

Abstract: In a period of globalisation, during which key languages gain dominance in the media, it is important to preserve, strengthen and highlight our language and literature. Schools have the duty to collaborate in this process, with the aim of conveying our culture and literary classics to students, thus creating an imaginary power, our very own ideological and humanistic force. This didactic proposal is carried out through the reading of Catalan and world-renowned literary classics, followed by the undertaking of projects of artistic, literary or technological creation, which can be shared on the internet. Hybrid literature, which uses new creative methods, like image, plastics or music, and what is known as transmedia (a narrative form which combines different languages, mediums and platforms), are the two concepts that represent a theoretical base for the Projecte Magrana methodology.

Keywords: education, technology, literature, classics, hybridization, transmedia

1. INTRODUCCIÓ

El món exterior entra a casa, a l'escola, a la feina, a qualsevol lloc i ens envaeix per múltiples terminals. De la mateixa manera, la comunicació instantània i la connexió dependent ja formen part del nostre dia a dia. No podem defugir, doncs, aquesta realitat perquè és la que també viuen els nostres alumnes.

Segons l'estudi realitzat el 2017 per l'IDESCAT sobre l'ús de les noves tecnologies, el 92,7% dels nens entre 10 i 15 anys es van connectar a Internet. Pel que fa a la disponibilitat de mòbil, el percentatge se situava en el 69,4%. Les dades són similars a Espanya. Segons l'estudi realitzat per Telefònica sobre la societat digital el 2017, el 90,4%

de joves de 14 a 19 anys prefereixen el format digital per veure i escoltar contingut multimèdia, oposat al 27,2% dels més grans de 65 anys. Tant un estudi com l'altre no fan més que reforçar el que es detecta a les aules. L'accés a Internet i als continguts multimèdia, a més de la disponibilitat de mòbil, són evidències ben constatables.

Vivim en una societat que s'ha transformat de manera vertiginosa en un escenari multimèdia i multiplataforma. Els alumnes d'avui són futurs nòmades del coneixement, ciutadans multidisciplinaris amb pensament adaptable, amb intel·ligència social i emocional, col·laboratius i connectats permanentment a les xarxes. Ciutadans que es mouen en una societat volàtil i canviant on l'aprenentatge surt d'una zona restrictiva per passar a ser present en qualsevol espai i en qualsevol moment i a ocupar tota la vida (aprenentatge permanent).

L'Internet de les coses, la intel·ligència artificial, el sistema de pagament universal, els cotxes autònoms, la societat gigabit o la ciberseguretat s'obren camí a gran velocitat: ja hi ha més línies de mòbil que habitants al planeta.

L'escola no pot quedar al marge d'aquest entorn canviant perquè l'escola és la vida. Aquesta és una tendència que no té volta enrere i no la podem frenar; en tot cas, la podem equilibrar i treure'n profit. Equilibrar si tenim en compte que la velocitat i l'eficàcia que es pretén avui a l'hora d'accedir a la informació i a connectar-nos amb el món semblen incompatibles amb la paciència, la reflexió i la perseverança, necessàries en un procés d'aprenentatge maduratiu. Equilibrar, tot cercant espais de silenci i reflexió en aquest món sorollós d'excés d'informació, ha d'ésser possible.

Treure'n profit si som capaços d'estar amatents i oberts al que passa al nostre entorn, que és el dels nostres alumnes, i així poder aprofitar les oportunitats que aquest context ens brinda per a connectar amb els nostres objectius.

La clau és generar curiositat a través d'uns reptes que portin a cercar o investigar en plataformes diferents, que desvetllin el seu esperit crític, que permetin als alumnes explorar fronteres entre àmbits del coneixement com l'art, les humanitats i la tecnologia, i els obri la mirada més enllà de les seves fronteres.

2. HIBRIDACIÓ I TRANSMÈDIA

El context global, al qual hem fet referència, participa del terme 'modernitat líquida' de Zygmunt Bauman (2011). Allò que és líquid és una metàfora que s'associa a conceptes com allò que flueix, que canvia, que és flexible i s'adapta constantment. Evidentment, el pensament de Bauman va molt més enllà d'aquesta breu referència, però reproduïx perfectament el que es percep a les aules i el que els joves adolescents, amb qui ho compartim, entenen com a forma de vida.

Com, doncs, aconseguir que la lectura literària sigui per a ells alguna cosa més que un text lent, avorrit, que no els aporta res i que moltes vegades acaben sense entendre, només memoritzant uns arguments per superar un examen? Com a docents ens cal cercar noves estratègies perquè, després de la lectura del text literari, hi hagi un altre pas, el de la seducció de la història, del món descrit, d'uns personatges que senten o pensen amb sentiments o pensaments universals, amb els quals ells puguin apropar-se o identificar-se. Durant anys hem assajat noves metodologies i tecnologies a les aules i darrerament hem vinculat la nostra forma de treballar amb nous conceptes: la literatura híbrida i el transmèdia.

Sobre la literatura híbrida, Bricco (2015) afirma que l'escriptura contemporània, des del segle XIX, usa noves estratègies de creació i realització de projectes en què el text literari s'enriqueix i s'híbrida amb les arts de la imatge, la plàstica, la música, la dramatització i altres formes de producció artística. La presència constant dels nous mitjans de comunicació de masses, sobretot de les tecnologies de la informació i la comunicació, són

els espais en què apareix la literatura híbrida.

Sobre el transmèdia, Scolari (2013) el defineix com una forma narrativa que s'expandeix a través de diferents llenguatges (verbal, icònic, audiovisual, interactiu...), diferents mitjans (cinema, còmic, videojocs, teatre, dansa...) i diferents plataformes (xats, blogs, xarxes socials, fòrums o programaris...); diferents llenguatges, mitjans i plataformes amb la finalitat de construir i completar uns continguts o uns relats.

La hibridació i la producció de transmèdia són dos conceptes que es dilueixen i es complementen, coincideixen en el moment que es parla de combinar llenguatges, mitjans o plataformes. Ambdues esdevenen estratègies que s'ajusten a la manera de viure dels joves adolescents i cal aprofitar-les en els nous processos d'aprenentatge.

3. MARC CONTEXTUAL DEL CENTRE

El Col·legi Sant Miquel dels Sants està situat a la ciutat de Vic, capital de la comarca d'Osona. Fundat l'any 1862, és una escola que imparteix les etapes d'educació infantil, primària, secundària i batxillerat, totes concertades amb el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. S'escolaritzen tres línies per nivell que sumen un total de 1.200 alumnes i un equip humà de més de 100 persones.

El Col·legi Sant Miquel forma part de la Fundació Privada Tr@ms, creada el 2001, que aplega 27 escoles innovadores que impulsen la qualitat educativa a les aules, sobretot a través de les noves metodologies, amb l'ús de les tecnologies i la col·laboració en xarxa de les escoles que en formen part. La relació amb Tr@ms ha permès al centre ampliar mirades i compartir experiències i coneixements entre les diferents comunitats educatives.

El curs 2013 el col·legi Sant Miquel va publicar el document *Horitzó 2020*, el pla estratègic del centre, que en els darrers anys ha definit el projecte educatiu i pedagògic en valors, qualitat, participació i catalanitat. El Projecte Magrana es vincula directament a aquest pla estratègic i desplega i potencia, pel que fa a la qualitat, les humanitats i el Pla lector de Centre, que inclou un cànon literari d'aquelles obres que es consideren imprescindibles com a part del bagatge cultural dels nostres alumnes: clàssics grecs, llatins, catalans, castellans i universals, en versions adaptades o en la lectura de l'obra completa. Les obres les selecciona el professorat del Departament de Filologia del centre i s'adeqüen a cada nivell educatiu, amb la voluntat de llegir i conèixer diferents gèneres, èpoques i cultures. Aquest objectiu és fonamental per a la tria de lectures i per al treball posterior del Projecte Magrana.

4. EL PROJECTE MAGRANA. PRINCIPIS I OBJECTIUS

L'ensenyament de la literatura a les programacions didàctiques oficials queda restringit als darrers cursos de la secundària i també a batxillerat, on les hores de dedicació a la llengua i la literatura queden reduïdes a dues setmanals. Amb aquesta situació, i tenint en compte que els alumnes viuen immersos en aquesta societat global, addictes al mòbil i hiperconnectats, fer una lectura els comporta un gran esforç. Internet els ofereix els resums de les lectures per capítols, treballs sobre els llibres, esquemes i apunts, entre d'altres. També, la diversitat social, cultural i intel·lectual dels alumnes a les aules és una realitat que no es pot obviar i que cal aprofitar com un factor enriquidor.

Amb aquesta panoràmica, doncs, vam començar a plantejar-nos una nova manera de seduir, engrescar, motivar els alumnes, convertir-los en elements actius, fer-los protagonistes del seu propi procés d'aprenentatge.

La voluntat de renovació pedagògica ens va portar a plantejar les lectures com a projectes personalitzats, treballats de manera intensa i continuada quan encara no es parlava d'aquestes metodologies. De fet, aquest és el veritable objectiu del Projecte

Magrana.

En aquest nou plantejament, però, calia preservar el principi fonamental del que considerem que és ensenyar literatura —aprendre a llegir més enllà de l'anècdota, saber reconèixer en el text qui parla, de què parla, com en parla— i en quin context —el narrador o veu poètica, els recursos estilístics, les tècniques narratives—, és a dir, el nivell epistèmic de la lectura. Tot aquest procés comporta una lectura reflexiva, lenta i comentada a l'aula, així com la relectura o revisió de fragments de l'obra, combinada amb espais de discussió, de mirada crítica i de treball creatiu i col·laboratiu.

La metodologia didàctica segueix un esquema que parteix d'una lectura associada al canó literari i de l'oferta de diferents propostes de treball, algunes de les quals estan directament relacionades amb la literatura híbrida i transmèdia. Aquestes propostes es registren en un full de ruta i se'n fa un seguiment personalitzat a l'aula a través d'un dietari de treball compartit amb el/la professor/a. El procés es tanca amb la presentació oral i la seva projecció pública a la xarxa, a través d'un blog específic.

El Projecte Magrana es desplega directament de la matèria curricular de llengua i literatura de 4t d'ESO i Batxillerat i té present el desenvolupament de les competències bàsiques, les comunicatives, les metodològiques i les personals. Com a metodologia és clarament exportable a altres àrees del coneixement.

El nom del projecte s'explica metafòricament amb la magrana, una fruita formada per diferents llavors que componen un tot, embolcallades en una coberta. Les llavors són els productes finals, la suma de tots els treballs que donen sentit a un concepte o contingut, la fruita.

Els autors i les obres literàries que fins ara han format part del Projecte Magrana tenen el seu propi espai digital en blogs i llocs web. Són projectes vinculats a clàssics catalans i universals, a autors locals i a anys commemoratius d'autors i obres:

TÍTOL DEL PROJECTE	ANY	CURS	OBRES
Any Maragall	2011-102	4t ESO	Lectura de textos poètics de l'autor en l'any Maragall.
<i>Laura a la ciutat dels sants</i>	2011-2012	1r Bat	Projecte basat en la novel·la de Miquel Llor contextualitzada a la ciutat de Vic (Comarquinal).
Homenatge a Pere Calders	2012-2013	4t ESO	Lectura de contes de l'autor en l'any Calders.
DissetCatorze	2013-2014	4t ESO	Vinculació del projecte amb el Departament de Socials del col·legi a partir d'una antologia de poemes de guerra, relacionada amb el 1714 i amb els conflictes bèl·lics en general.
stMalinfern	2014-2015	4t ESO	Lectura de l'adaptació en prosa de l' <i>Infern</i> de Dante Alighieri.
<i>No em dic Laura</i>	2015-2016	4t ESO	Lectura d'aquesta narració i d'una antologia de poemes de Ma Àngels Anglada, autora vigatana.

BrossAlicia	2014-2016	1r Bat	Lectura comparada entre poemes de Joan Brossa i <i>Alicia al País de les Meravelles</i> (proposta del CCBedu). Commemoració dels 150 anys de la publicació de l'obra de Lewis Carroll.
stMdeSomni	2016-2018	4t ESO	<i>Somni d'una nit d'estiu</i> de William Shakespeare.
De Fit a Fit: Joan Brossa/Tatjana Gromaca	2016-2017	1r Bat	Lectura comparada entre la poesia combativa de Joan Brossa i els versos de la poeta croata Tatjana Gromaca, producte de la participació del col·legi en el projecte europeu <i>The Yugoslav War's. Another face of European civilisation</i> .
<i>El violí d'Auschwitz</i>	2016-2018	4t ESO	Lectura de la novel·la de Ma Àngels Anglada, autora vigatana.
tmiqueBrossa	2011-2014	1r Bat	Recull de diferents anys del projecte Joan Brossa.

5. EVIDÈNCIES D'APRENENTATGE

La Xarxa de Competències Bàsiques del Departament d'Ensenyament defineix les evidències d'aprenentatge com qualsevol producte que mostri allò que ha après un alumne i com ho ha après. En el Projecte Magrana aquestes evidències es concreten en les produccions finals, que es poden agrupar en quatre categories creatives: artístic-literària, audiovisual, tecnològic-digital i treball en xarxa. A aquestes hi podem afegir també un grup de treballs que tenen a veure amb la globalització i la diversitat del nostre alumnat. A continuació n'esmentem i en comentem alguns exemples de cada categoria.

- a) En primer lloc, tenim els projectes artístic-literaris, que plantegen la transversalitat entre literatura i art, com l'escriptura creativa, el dibuix, la recitació d'un text literari, la dansa, la música, el cant o el disseny.
 - *La recitació d'un text poètic* és un dels projectes més atractius i més habituals. Es tracta de treballar l'expressió oral, la dicció, el to i el ritme de forma individual i col·lectiva. S'han realitzat diversos formats de recitació, tots ells enregistrats en audiovisual, com és el cas de:
 - la «poesia dibuixada», on es va il·lustrant el text amb una pintura a l'aquarel·la, en temps real, amb música de fons. Vegem-ne l'exemple en la recitació del monòleg d'Hèrmia, acte I de *El somni d'una nit d'estiu* de Shakespeare: <https://bit.ly/2yxv8S9>, dins el projecte *stMdesomni* (2017-2018).
 - *El cant*. Es tracta d'una proposta pensada per a alumnes a qui agradi interpretar, transmetre unes emocions a partir del cant com a suport de text. A continuació en posem dos exemples ben diferents.
 - L'un és una composició original de música per al poema «El Desertor» de Boris Vian, que l'alumne va musicar, cantar i interpretar en el projecte *Disset Catorze*: <https://bit.ly/2yxLRVi> (2014-2015).
 - L'altre és el «Rap de l'Infern» creat i interpretat per al projecte *stMalinfern*, per un alumne de Ghana, quan encara no feia un any que era a l'escola: <https://bit.ly/2ImgM6N> (2015-2016).

- *L'hiperrealisme* és una tècnica artística basada en l'art figuratiu inspirada en la fotografia, cercant la màxima versemblança. En l'enllaç veiem un poema visual hiperrealista amb efecte 3D, realitzat per un alumne molt hàbil en aquesta tècnica dins el projecte *BrossAlicia*: <https://bit.ly/2xwAmdy> (2015-2016).

- b) En segon lloc, trobem la categoria de treballs on es combina la creativitat i la producció de continguts amb tecnologia audiovisual, com el bibliotràiler, el bit de literatura, l'stop-motion, el vídeoreportatge, el vídeoclip o la videoanimació. En són alguns exemples:
- Bibliotràiler. Es tracta d'un vídeo promocional d'una obra literària amb la finalitat de convidar el lector a llegir-la. El treball que hi ha al darrere és molt extens i abasta des de la part més tècnica de creació d'audiovisual fins a la part pròpiament literària però passa, sobretot, per comprendre bé el missatge de l'obra.
 - Exemple 1: bibliotràiler *Aloma* de Mercè Rodoreda, premi al millor bibliotràiler per a joves de 14 a 18 anys (2014— Bookmovies i Departament de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya). <https://bit.ly/2Ihc6yV>
 - Exemple 2: el vídeoclip i bibliotràiler *The note* és també un vídeo promocional sobre la novel·la *El violí d'Auschnichtz* de Ma Àngels Anglada, però en aquest cas s'ha creat un text en anglès que es canta i s'acompanya amb música interpretada pels mateixos alumnes. Premi CAC a l'escola (2017), Consell d'Audiovisual de Catalunya. <https://bit.ly/2If56m8>
 - *Bit de literatura*. A partir del model de bit de literatura de Laura Borràs, els alumnes elaboren un vídeo amb la informació mínima per acostar el lector jove a una obra literària o a un autor.
 - Exemple: *L'Infern* de Dante Alighieri. Projecte *stMalinfern* <https://bit.ly/2MQxzCq> (2014-2015).
 - *Reportatge transmèdia*. És una altra modalitat de reportatge on es combinen mitjans, llenguatges i gèneres diferents amb l'objectiu de donar a conèixer l'experiència de lectura i de treball.
 - Exemple: alumnes de 4t d'ESO en el projecte *StMdeSomni* expliquen com han portat a terme el seu treball tot utilitzant diferents dispositius i plataformes –telèfon mòbil, ordinador personal, Whatsapp, Instagram, Google Drive-, en llenguatges diferents -digital i analògic-, de gèneres diferents -poesia i teatre- i en diverses llengües -català i anglès-. <https://bit.ly/2ttJmOa> (2016-2017).
- c) En tercer lloc, s'inclouen la categoria de treballs on es combina la literatura, la tecnologia i la digitalització. S'ha treballat amb la ludificació, la realitat augmentada (R.A.), la geolocalització i l'holografia.
- *Realitat augmentada* (R.A.). Els alumnes elaboren una informació digital sobre uns personatges del llibre que han llegit, en aquest cas de l'adaptació de *l'Infern* de Dante. Després la reproduïen a través de dispositius diferents en temps real i expliquen en un vídeo el procediment que han seguit.
 - Aquí podem veure Lucifer, el ca Cèrber i Mínos: <https://bit.ly/2lsH7XA> (2014-2015).
 - *L'holografia* és una visió gràfica a partir de la creació d'imatges tridimensionals basades en la llum. Aquesta tecnologia va ser un repte que un alumne, el mateix que el curs anterior havia volgut experimentar amb la R.A., es va proposar per a la seva creació poètica a través de l'holografia.

- Exemple: en el projecte *BrossAlicia*, on el món del somni i de la realitat semblen perdre els límits, on tot apareix i desapareix, la lletra *A* de Joan Brossa esdevé volàtil. <https://bit.ly/2MMThHp> (2014-2015).
- d) Com a última categoria, tot i que podria estar enllaçada amb l'anterior, hi ha el treball en xarxa. El creixement imparable dels mitjans de comunicació digital i l'ús de les xarxes socials avui són imprescindibles per obrir les fronteres al món i al treball col·laboratiu. Per aquest motiu i des de l'escola considerem que és fonamental treballar la competència digital i fer bon ús d'aquest servei, així com aprendre a valorar les possibilitats d'ampliar i compartir coneixements en xarxa. Des del Projecte Magrana s'ofereixen propostes per a aquells alumnes que se senten seduïts per aquests mitjans de comunicació: Twitter o blogs.
 - *Twitter*: hem escollit aquesta plataforma de microblogs perquè ofereix moltes possibilitats d'interactuació, de manera ràpida i efectiva, entre alumnes del mateix o de diferents centres educatius.
 - Exemple: durant el curs 2014-2015, dins el projecte *stMalinfern*, vam portar a terme un concurs de *tweetrelats* centrats en la temàtica de l'*Infern* de Dante Alighieri amb alumnes de 4t d'ESO. <https://bit.ly/2K8FusY>
 - Exemple: el 2018 es va portar a la pràctica un projecte a la matèria de modalitat de Literatura Catalana a 2n de batxillerat que va consistir a compartir frases, postals, versos, suggeriments, enllaços, recomanacions i opinions sobre els llibres de lectura obligatòria entre alumnes de dues escoles de la Fundació Tr@ms: l'Escola Virolai i el Col·legi Sant Miquel dels Sants. El treball es va cloure amb una desvirtualització dels usuaris dels dos centres. La memòria final es troba en aquest enllaç: <https://cutt.ly/HQwPXf>
 - *Galeria virtual*. També, aprofitant el treball en xarxa amb escoles de la Fundació Tr@ms, durant el curs 2015-2016, a partir del projecte *BrossAlicia*, alumnes de 1r de batxillerat de dos centres van crear i compartir els seus poemes visuals amb audiocomentaris en una galeria virtual: <https://bit.ly/2rKb3izM>
- e) Globalització i diversitat. Els nostres alumnes tenen majoritàriament el català com a llengua materna i també formen part del seu currículum el castellà i l'anglès; molts d'ell opten per estudiar una segona llengua estrangera, el francès o l'alemany. D'altra banda, els alumnes nouvinguts tenen la seva llengua pròpia. Aquesta diversitat lingüística és una mostra del multilingüisme i de la voluntat d'entendre les llengües com una eina fonamental per a ser ciutadans del món: globalització i diversitat són dos conceptes que s'integren cada vegada més a les aules.
 - Alguns treballs incorporen la llengua anglesa o també les llengües maternes d'alguns alumnes.
 - Un exemple és el treball d'una alumna xinesa que canta en la seva llengua uns versos de Ma Àngels Anglada traduïts per ella mateixa del català al xinès: <https://bit.ly/2MNbDb6> (2015-2016).

Finalment, considerem que totes les evidències d'aprenentatge s'han d'ubicar en un blog que actua com a magrana, és a dir, recull totes les llavors del projecte i els dona unitat i un sentit. Per això, cada projecte genera el seu propi blog i així ofereix la possibilitat de compartir els resultats amb la comunitat educativa i esdevé útil per a les pròximes promocions d'alumnes.

El resultat de tot el Projecte Magrana, així com el lloc web que recull els diferents blogs i les evidències d'aprenentatge es troben a <https://silviacaballeria.wixsite.com/magrana>

6. CONCLUSIONS

Segons els estudis consultats sobre l'ús de les noves tecnologies en els joves, un percentatge de més d'un 90% prefereixen l'ús dels mitjans digitals i estan acostumats a la consulta d'escenaris multimèdia i multiplataforma. L'accés a la lectura s'allunya cada vegada més de les franges d'edat de l'adolescència en benefici del món digital com a consum i divertiment. La repercussió és evident en el desinterès que tenen per la lectura i per la literatura, tant pels mitjans clàssics de presentació com per la manera com tradicionalment s'han presentat a les aules.

El Projecte Magrana busca una via atractiva per acostar els clàssics de la literatura al públic que omple les aules de secundària i perquè aquest públic s'endinsi en la força de les històries i el coneixement que contenen les grans obres literàries.

La lectura en veu alta, el comentari a l'aula i l'elecció d'un treball adequat als interessos i habilitats dels estudiants els porta a crear projectes de diversos àmbits creatius. En aquest procés intervenen models pedagògics que estan canviant l'ensenyament tradicional els quals, units als conceptes d'hibridació i transmèdia, són la clau de l'èxit del Projecte Magrana.

SÍLVIA CABALLERIA FERRER
scaballeria@santmiquelssants.cat
Col·legi Sant Miquel dels Sants, Vic

CARME CODINA CONTIJOCH
ccodina@santmiquelssants.cat
Col·legi Sant Miquel dels Sants, Vic

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Z. *Temps líquids. Viure en una època d'incertesa*, Barcelona, Viena Editorial, 2011.
- Borràs, L. *Clàssics moderns*, Badalona, Llibres ARA, 2013.
- Borràs, L. *La literatura en un tuit*, Sant Cugat del Vallès, Símbol Editors, 2017.
- Bricco, E. *Scritture contemporanee: dal testo ibridato all'ibridazione della scrittura*, Novara, "Nuova corrente"- *Revista de letteratura e filosofia*, nº 156, 2015.
- Calvino, I. *Per què llegir Clàssics?*. Traducció de Teresa Muñoz Lloret, Barcelona, Edicions 62, Llibres a l'abast 432, 2016.
- Carbonell, A.; Foguet, F.; Martori, J. *Lletres de Batalla*, Bellaterra, Col·lectiu Pere Quart & Núvol, 2017 <http://bit.ly/2CXa6tY>
- Cirici, D. «Com el poble de l'Obèlix», Barcelona, *Diari Ara*, 31/12/2016. <http://bit.ly/2EDkc3u>
- Colomer, T. «La literatura es el mejor instrumento para adquirir muchas competencias», Barcelona, *Tiching*, 13/07/2017. <http://bit.ly/2AVd0NX>
- Dalmases, A. «Educar sense literatura», Barcelona, *Núvol*, 28/04/2016. <http://bit.ly/2EfjJxx>
- De Rotterdam, E. *Eduquen els infants ben aviat en les lletres*, pròleg de Gregorio Luri, traducció de Laura Cabré, Martorell, Editorial Adesiara, 2015.
- Eguaras, M. «Com escrivim i llegim els llibres del segle XXI. Noves vies de creació i consum de contiguts», Barcelona, CCCB.lab, 21/02/2017 <http://bit.ly/2qYU5C9>

- Garcia i Aranzueque, R. «Alerten, que la literatura és “residual” en la secundària», Barcelona, *El Punt Avui* 12/11/2016 <https://bit.ly/2AugbWe>
 IDESCAT <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=anuals&n=10482>
 Massot, J. «La hibridació dels gèneres amb les noves tecnologies», Barcelona, *La Vanguardia*, 05/09/2017 <http://bit.ly/2Drqeow>
 Monsó, I. «Literatura» Bellaterra, Col·lectiu Pere Quart, <http://bit.ly/2ECCIZH>
 Ordine, N. *Clàssics per a la vida. Una petita biblioteca ideal*, traducció de Jordi Bayod, Barcelona, Quaderns Crema, 2017.
 Ordine, N. *La utilitat de l'inútil. Manifest*, traducció de Jordi Barniol, Barcelona, Quaderns Crema, 2013.
 Roch, S. «Idees per a una ofensiva contra la mutilació intel·lectual organitzada», Barcelona, *Núvol*, 29/06/2017. <http://bit.ly/2FzAifQ>
 Ruiz Doménech, B. «Per què ensenyem literatura a l'escola?», Barcelona, *Núvol*, 04/05/2016 <http://bit.ly/2DcCoDZ>
 Scolari, C. A. *Narrativas transmedia. Cuando todos los medios cuentan*, Barcelona, Deusto, Grupo Planeta, 2013.
 Solé, P. «SOS Literatura Catalana a l'ensenyament, Manifest», Bellaterra, Col·lectiu Pere Quart, 10/12/2017. <http://bit.ly/2r0Rd7R>
 Solsona, R. «El profe de lite», Barcelona, *Diari Ara*, 16/12/2016. <http://bit.ly/2Dq9CNZ>
 Teixidor, E. *La lectura i la vida*, Barcelona, Editorial Columna, 2007.
 TELEFÓNICA. <https://cutt.ly/yQyAo9>
 Valentín Ruiz, F.J. «Lectura y educación en tiempos digitales», Santa Cruz de Tenerife, *Ined21*, 06/05/2017. <http://bit.ly/2DcC207>

WEBGRAFIA

- Bit de literatura *L'infern*. <https://bit.ly/2MQxzCq>
 Booktrailer *Aloma*. <https://bit.ly/2Ihc6yV>
 Cant. El Desertor. <https://bit.ly/2yxLRVi>
 Galeria virtual. <https://bit.ly/2Kb3izM>
 Globalització i diversitat. <https://bit.ly/2MNbDb6>
 Hiperrealisme. <https://bit.ly/2xwAmdy>
 Holografia. <https://bit.ly/2MMThHp>
 Memòria twitter: <https://cutt.ly/HQwPXf>
 Poesia dibuixada. <https://bit.ly/2yxv8S9>
 Rap de l'Infern. <https://bit.ly/2ImgM6N>
 Realitat augmentada. <https://bit.ly/2lsH7XA>
 Reportatge transmèdia. <https://bit.ly/2ttJmOa>
 Tweetrelat. <https://bit.ly/2K8FusY>
 Videoclip-booktrailer: <https://bit.ly/2If56m8>
 Wix Magrana. <https://silviacaballeria.wixsite.com/magrana>